

Az mta200.hu-ról ajánljuk: „Egy időkapszula vált közkinccsé” - Orvostudomány-történeti jelentőségű kiadvány az Akadémián

7.8.2026 - | Magyar Tudományos Akadémia

2026 tavaszán egy orvostudomány-történeti jelentőségű könyv magyar fordítása látott napvilágot az MTA 200-as kiadványok sorában. Linzbauer Xavér Ferenc (1807-1888) „*Codex saniterio-medicinalis Hungariae I-III.*” című monumentális műve a magyar egészségügy történetének egyik legátfogóbb forrása: több ezer tételben rögzíti az egészségügyi szabályozás, a járványkezelés és a gyógyítás történetét hazánkban, és betekintést nyújt jogi, közigazgatási, társadalom-, művelődés- és vallástörténeti dimenziókba is. „Ez egy időkapszula: kódexbe zárt egészségügy” - mondta Forrai Judit orvostörténész, hangsúlyozva, hogy a magyar fordítással egy unikális kiadvány vált közkinccsé. Hogy a latin, német, olasz és francia nyelven írt mű első kötetét „Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000-1790” címen immár magyarul is olvashatjuk, az Balázs Péter professzor zseniális fordítói munkájának köszönhető, amely méltán vívhatja ki az egész magyar tudományos közösség, és különösen az orvostudományok iránt érdeklődők háláját. A könyvbemutatóról készült videófelvétel és a kötet cikkünkben elérhető.

Linzbauer Xavér Ferenc monumentális műve, a *Codex saniterio-medicinalis Hungariae I-III.* a magyar egészségügy történetének egyik legátfogóbb forrása. A Szent István korától a 19. század közepéig terjedő anyag több ezer tételben rögzíti az egészségügyi szabályozás, a járványkezelés és a gyógyítás történetét. És még ennél is többet.

A könyv nemcsak a közegészségügy múltjába enged betekintést, hanem a magyar egészségügy történetének horizontján képet kapunk az egyes korok jogtörténeti, közigazgatási, társadalom-, művelődés- és mentalitástörténeti, valamint vallási dimenzióiról is.

Linzbauer Xavér Ferenc (1807-1888) Jászkun kerület főorvosaként 1837-1849 között kezdte gyűjteni a magyar közegészségügy normatív szabályait. Munkáját a helyi keretektől kilépve, József nádor (1776-1847) engedélyével a Magyar Királyi Helytartótanács és a Magyar Királyi Udvari Kancellária anyagában végzett kutatómunkával folytatta. Közben a különböző világi és egyházi kódexekben fellelhető közegészségügyi normákat is szorgalmasan jegyzetelte.

A szabadságharc leverése után Linzbauer rövid ideig a Pesti Egyetem tanára volt, majd 1851-től Bécsben, a birodalmi belügyminisztérium egészségügyi osztályán dolgozott. Itt további levéltári anyagokhoz jutott hozzá, amelyekből rendszeresen gyűjtötte a magyar vonatkozású közegészségügyi szabályokat.

Végül ennek a hatalmas kutatómunkának az anyaga 1852-1861 között ***Codex sanitario-medicinalis Hungariae I-III.*** címmel jelent meg Budán.

Ennek a felbecsülhetetlen értékű gyűjteménynek eddig nem volt magyar nyelvű fordítása.

A *Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000-1790* címmel most megjelent kötet a „Linzbauer-kódex” első kötete, amelyben először vált hozzáférhetővé a jórészt latin és német,

továbbá olasz és francia nyelvű, gazdag forrásanyag: az 1000-tól 1790-ig terjedő időszak, 522 tételben.

A különleges fordítói bravúrokban is gazdag, **Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000-1790** című forráskiadványt **Balázs Péter**, az MTA doktora, az SE ÁOK Népegészségtani Intézet egyetemi tanára fordította magyarra.

Két világ határán - litterae és literatúra

A *Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000-1790* a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200. évfordulójához kapcsolódva készült el. A bicentenárium kapcsán „a legfontosabb vállalkozás, amit föltettünk magunknak, hogy értékes és maradandó tudománytörténeti megemlékezéseket kívánunk tartani. Ez a könyvkiadás tekintetében is igaz” – mondta Kecskeméti Gábor, az Akadémia azóta megválasztott főtítkára, Az Akadémia és Könyvtára 200 éves Évfordulójának Megünneplését Előkészítő Elnökségi Bizottság elnöke a könyv bemutatóján az MTA székházában 2026. április 15-én.

Köszöntőjében a „Linzbauer-kódex” magyar fordítása megjelenésének jelentőségét Kecskeméti Gábor ahhoz az orvostudomány-történeti eseményhez hasonlította, amikor 1960 és 1970 között napvilágot látott az akkori Medicina Kiadó gondozásában Weszprémi István latin nyelvű orvostörténeti munkájának magyar fordítása. A 18. században élt debreceni orvosprofesszor, Weszprémi István arra tette fel az életét, hogy a Magyar Királyság és Erdély orvosaival kapcsolatban folytasson tudománytörténeti gyűjtést. *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza* című, monumentális munkájában sok száz magyar orvos életrajzi adatait és munkásságát bemutatta.

E kötetek – magyar fordításuk után – az 1960-as években „egyfajta tudománytörténeti forradalmat indítottak el: a régiség művelődéstörténeti, esztétikátörténeti és tudománytörténeti állapotairól való tudásunk radikálisan bővülni, változni tudott ennek a szövegkiadás-sorozatnak a megjelentetésével. 2025-ben e korábbi vállalkozással összemérhető jelentőségű és fontosságú, új szövegkiadás-vállalkozás kezdődött el: a 19. századi orvostudós, Linzbauer Xavér Ferenc hétkötetes forrásgyűjteményének magyar fordítása.”

Kecskeméti Gábor felhívta a figyelmet arra, hogy a forráskiadást olvasva érdekes történeti összefüggések és kulturális kontextusok bontakozhatnak ki az olvasó előtt. Linzbauer Xavér Ferenc ugyanis olyan volt, „mint egy tudós humanista: professziójára nézve orvostudós, érdeklődésre nézve azonban az orvostudomány és annak jogi keretei iránt érdeklődő értelmiségi.

Az irodalomra *litterae*-ként tekintett, vagyis azt az irodalomszemléletet képviselte, amely még minden írásbeliséget egybefogott”

– mondta Kecskeméti Gábor.

A *litterae* történeti irodalomfogalom, amely körülbelül a 18-19. század fordulójáig volt meghatározó az irodalomszemléletben. Jellegzetessége, hogy az irodalomba ekkor még beleértettek minden szövegesen létrehozott írásművet, így a „Linzbauer-kódexben” szereplő különböző szövegtípusokat is. Figyelemre méltó, hogy

a *litterae* és a *literatúra* közötti váltás hazánkban éppen Linzbauer Xavér Ferenc korában, elsősorban nemzedéktársa, Toldy Ferenc munkássága nyomán történt meg.

Toldy Ferenc eredendően maga is orvostudós volt, akinek érdeklődése hamar az irodalom felé fordult. 1830-ban lett az Akadémia tagja, és egyben az MTA első irodalomtudósa. Az első magyar irodalomtörténeti szintéziseket Toldy Ferencnek köszönhetjük. Toldy az irodalomra már literatúraként tekintett, vagyis gondolkodásában az irodalom fogalmába már csak az élményt adó, egyéni és személyes érzelmeket kifejező, valamilyen benső lelki folyamatnak a feltárását elvégző, katarzist nyújtó műalkotások tartoznak.

Ugyanazokban az évtizedekben, amikor Toldy Ferenc kifejtette meghatározó jelentőségű irodalomtörténeti munkásságát, Linzbauer Xavér Ferenc még a *litterae* alapú irodalomszemlélet talaján állva gyűjtötte össze több ezer tételes forráskiadványát, a *Codex sanitario-medicinalis Hungariae*-t.

Élő emlékezet - széles horizonton

A *Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000-1790* című kötetet Kecskeméti Gábor köszöntő szavai után Forrai Judit orvostörténész professzor mutatta be. Előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy Linzbauer kutatásainak volt egy vertikális és egy horizontális iránya. A vertikális a jogi szövegekre vonatkozik, amelyeket, hierarchikus rendben – a királyi dekrétumoktól a helytartótanácsi, vármegyei és városi rendelkezésekig – könyve elkészítésekor Linzbauer mind számba vett. Forráskiadása horizontális iránya pedig egyrészt kronológiai, másrészt interdiszciplináris volt, ugyanis a könyv nemcsak orvosi, hanem társszakmai és társadalmi kérdéseket is érint.

Linzbauer műve rendkívül heterogén, hiszen a szerző nagyon sokféle forrással dolgozott, amelyeket funkcionálisan csoportosított, és kritikai megjegyzéseket is fűzött hozzájuk.

Komoly mentalitásbeli kérdéseket érinthetünk, ha például a dokumentumok, források segítségével azt vizsgáljuk, hogyan viselkednek az emberek, milyen elképzeléseik vannak betegségekről, járványok esetén, vagy hogy milyen a halálhoz való viszonyuk. Szociális és morális dimenziókat vethet fel többek között annak vizsgálata, hogyan térnek ki az egészségügyi-jogi szabályozások a szegényekre, a szegények betegellátására, vagy hogy mikor milyen mértékben volt jelen a magyar egészségügyben a preventív gondolkodás.

Linzbauer könyve „egy időkapszula – kódexbe zárt egészségügy. Élő emlékezet, híd a múlt és a jelen között”

– fogalmazta meg Forrai Judit.

Az orvostörténész professzor előadását követően Zayzon Zsolt színművész Sebastian Pauschner *Kis útmutató, hogyan viselkedjünk a gonosz pestis idején* (1530) című írásának egy részletét, valamint Thomas Nashe (1567 k. – 1601 k.) *Litánia pestis idején* című versét olvasta fel (előbbi Waczulik Margit, utóbbi Mészöly Dezső fordításában). A jelenlévők így ízelítőt kaphattak a „Linzbauer-kódexben” önálló fejezetként is tárgyalt pestisek korának szellemi-lelki atmoszférájából.

„Nem tudtuk, hogy lehetetlen, ezért megcsináltuk”

„A 19. század közepén adva volt egy orvosdoktor, Linzbauer Xavér Ferenc, akit a saját szakmája és a szakma jogtörténeti vonatkozásai iránti érdeklődése ráindított egy különleges feladatra, humanista filológiai iskolázottsága pedig lehetővé tette, hogy ezt a feladatot végrehajtsa. A 2020-as években is adva van egy orvosdoktor, Balázs Péter, akit a saját szakmájának múltja iránti és a szakma jogtörténeti aspektusai iránti érdeklődése, továbbá humanista filológiai vértettségű alkalmassága tett

arra, hogy 19. századi kollégája szövegét mai magyarra áttegye, értelmezze, forrásait kimutassa.

Elképesztő munka és teljesítmény ez a fordítás, és hihetetlen alázat, következetesség és fegyelem volt szükséges a véghezviteléhez.

Könyvbemutatónk tehát mindenekelőtt Balázs Péter professzor úrnak mondott köszönet és az egész magyar tudományos közösség, de különösen az orvostudományok iránt érdeklődő közösség hálája ezért” – mondta Kecskeméti Gábor Balázs Péter professzort köszöntve.

Balázs Péter előadásában kiemelte, hogy

anyanyelvi interpretációval egész másként nézünk ugyanarra a szövegre, ezért fontos, hogy a kollégák mostantól magyar nyelven tudják olvasni a „Linzbauer-kódex” első kötetét.

A fordítói műhelymunka tapasztalatait a professzor pedig így összegezte: „Nem tudtuk, hogy lehetetlen, ezért megcsináltuk.”

A történeti jelentőségű forráskiadás magyar nyelvre fordítását Balázs Péter kezdeményezte – és végül ő is valósította meg. Előadásában hangsúlyozta, hogy

ezt a munkát embernek kell elvégeznie, hiszen a mesterséges intelligencia fordítóprogramjai jelenleg nem tudják ezt az évszázadokkal ezelőtti nyelvet és tudománytörténeti, kulturális és szociális összefüggésrendszert lefordítani.

A „Linzbauer-kódex” nyelve alapvetően az egyházi latin, valamint a középkori és az újkori közigazgatási latin keveréke. Hangsúlyos benne továbbá a középkori német, jelentős szerepet kapnak a későbbi korok német szakmai rétegnyelvei – többek között az állatorvoslás, az államigazgatás, az orvoslás, a gyógyszerészet, a bányászat, a katonai nyelvészet, a tengeri hajózás, a kereskedelem, a pénzügyek, a büntetőjog és az osztrák konyhai nyelv területeiről –, de találkozhatunk az eredeti műben olasz és francia szövegekkel is.

Balázs Péter előadásában bemutatta a könyv Linzbauer Xavér Ferenc által meghatározott struktúráját is. A kötetben tárgyalt nyolc évszázadot az egészségügyi-orvoslási szempontból az alábbi időszakokra osztott a szerző: I. időszak: 1000–1242 (Szent Istvántól a tatárjárásig); II. időszak: 1242–1514 (a városi kultúra kiépítésének kezdetétől Werbőczy *Tripartitum*áig); III. időszak: 1514–1626 (a pestis-rendeletek kora); IV. időszak: 1626–1724 (az 1626-os pestis-rendelettől a Magyar Királyi Helytartótanács működésének kezdetéig); V. időszak: 1724–1790 (válogatott rendeletek).

A könyvbemutatón végül Gazda István, a Magyar Tudománytörténeti Intézet igazgatója arra hívta fel a figyelmet, hogy a „Linzbauer-kódex” más meghatározó kutatások alapforrása is lehet. Például Réthly Antal (1879–1975) meteorológus professzor, aki több mint hét évtizedes szorgalmas gyűjtőmunkája és az információk gondos kritikai elemzése alapján készítette el *Időjárási események és elemi csapások Magyarországon* című könyvét három kötetben (1700-ig, 1701–1800-ig és 1801–1900-ig), művéhez forrásként felhasználta Linzbauer munkáját.

A *Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000–1790* című forráskiadást a Magyar Tudományos Akadémia jelentős anyagi hozzájárulásával a Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet adta ki az Orvostudományi Társaság támogatásával.

A *Magyarország egészségügyi-orvoslási kódexe 1000–1790* című könyv a címre kattintva elérhető az **MTA Könyvtár és Információs Központ Repozitóriumában**.

https://mta.hu/mta_hirei/egy-idokapszula-valt-kozkinccse-orvostudomany-torteneti-jelentosegu-kiadvany-az-akademian-115497